

ФОКУС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

FOCUS ON ENSURING THE DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL CAPITAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF THE DIGITAL ECONOMY

У статті відмічено, відновлення стабільного та ефективного аграрного виробництва є пріоритетним завданням, а розвиток інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери допоможе забезпечити стабільне виробництво продовольства, обґрунтовано доцільність визначення фокусу забезпечення розвитку інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери в умовах цифрової економіки, серед яких може бути: розвиток цифрових компетенцій та навичок, формування та підтримка інноваційної культури, управління знаннями та інтелектуальною власністю, розвиток лідерських навичок та стратегічного мислення, залучення та утримання талантів. Розроблено заходи щодо впровадження кожного фокусу та запропоновано критерії їх вибору. Застосування рекомендацій дозволить підприємствам аграрної сфери розвинути свій інтелектуальний капітал, успішно адаптуватися до цифрової економіки та отримати значні конкурентні переваги.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, підприємства аграрної сфери, цифрова економіка, розвиток інтелектуального капіталу, фокус забезпечення.

The article notes that the aggressive war has jeopardized the food security of Ukraine and the world, and therefore the restoration of stable and effective agricultural production is a priority task, and the development of intellectual capital of agricultural enterprises will help ensure stable food production, meet the needs of the domestic market and contribute to global food security. The feasibility of determining the focus of ensuring the development of intellectual capital of agricultural enterprises in the digital economy is substantiated, including: the development of digital competencies and skills, the formation and support of an innovative culture, knowledge and intellectual property management, the development of leadership skills and strategic thinking, the attraction and retention of talents. Measures have been developed to implement each focus and it has been proven that the criteria for choosing a focus for ensuring the development of intellectual capital for an agricultural enterprise in the digital economy should be its compliance with strategic objectives and be based on an analysis of the strategic goals of the enterprise, the current state of its human resources, as well as an assessment of the economic efficiency of the relevant development programs. It is emphasized that the success of intellectual capital development depends on management support, involvement of all levels of the enterprise, constant monitoring and evaluation of results. Defining a clear focus for ensuring the development of intellectual capital for agricultural enterprises in the digital economy is an integral part of their successful post-war recovery, which will allow: to overcome the consequences of the war and adapt to new conditions; to introduce innovations and increase the efficiency of agricultural production; to restore competitiveness in domestic and foreign markets; to ensure food security; to attract investments and promote environmentalization, intellectualization and sustainable development of the agricultural sector. Neglecting the development of intellectual capital can lead to the lag of the agricultural sector, loss of competitive advantages and slowing down the pace of recovery of the Ukrainian economy.

Keywords: intellectual capital, agricultural enterprises, digital economy, development of intellectual capital, focus of provision.

УДК 338.1:005.336.4:658:004.383.3

DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.91-35>

Чернявський І.Ю.

к.е.н., старший викладач кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі, Національний університет біоресурсів та природокористування України

Cherniavskyi Ivan

University of Bioresources and Nature Management of Ukraine

Постановка проблеми. Для після воєнного відновлення, визначення фокусу забезпечення розвитку інтелектуального капіталу для підприємств аграрної сфери України, вважаємо архіважливим та актуальним. Нашу позицію, обґрунтуємо наступним: війна завдала підприємствам аграрної сфери істотних втрат і руйнувань, що зумовило колосальні збитки, втрату техніки, посівних площ, інфраструктури, логістичних ланцюгів. Крім того, значна частина кваліфікованих кадрів мобілізована, виїхала за кордон або внутрішньо переміщена, що призвело до дефіциту досвідчених фахівців, спостерігається порушення виробничих процесів, втрата традиційних ринків збуту, ускладнення доступу до фінансування. У таких умовах, інтелектуальний капітал стає критично важливим активом для виживання, адаптації та відновлення підприємств аграрної сфери. Водночас, необхідна суттєва

трансформація парадигми аграрного виробництва, оскільки війна прискорила необхідність переходу до більш стійких, ефективних, екологічних та інноваційних моделей ведення аграрного бізнесу. При цьому, зростає потреба у впровадженні точного землеробства, цифрових технологій, екологічно чистих методів, нових сортів та гібридів, а для успішної адаптації до цих змін необхідні знання, навички, досвід та творчий потенціал працівників. Саме визначення фокусу забезпечення розвитку інтелектуального капіталу дозволить підприємствам аграрної сфери в умовах цифрової економіки, ефективно використовувати нові технології та підходи, підвищувати продуктивність, зменшувати залежність від зовнішніх чинників та конкурентно змагатися на ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти забезпечення розвитку інтелектуального

капіталу підприємств аграрної сфери в умовах цифрової економіки ставали предметом наукового пошуку та дискусій вітчизняних і зарубіжних дослідників, особливо цікавими вважаємо представлені надбання, що запропонували: Бородіна О. М. [1], Гудзь О.Є. [2,3], Прокопенко Н.С., Харковина О.Г. [3], Ігнатко М. [4], Калетнік Г. М., Коломієць Т. В. [5], Нагорняк Г., Ханнуф К. [6], Н. Рашевська, Л. Поливанна [7], Д. Тітов, В. Олексієнко [8], Baima G., Forliano C., Santoro G., Vrontis D. [9], Edvinsson L. [10]. Водночас відмітимо, що науковці не сконцентрували свою увагу на визначенні фокусу забезпечення розвитку інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери в умовах цифрової економіки, що переконані для після воєнного відновлення є особливо важливим.

Постановка завдання. Метою статті є визначення фокусу забезпечення розвитку інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери в умовах цифрової економіки для успішного та прискореного їх після воєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна історично вважається потужним важливим гравцем на світовому аграрному ринку. Воєнне вторгнення росії принесло підприємствам аграрної сфери і сільським територіям руйнації та проблеми, посилення конкуренції, загострення боротьби за усі ресурси й підтримку держави, розкрадання ворогом приміщень, техніки, обладнання, запасів продукції. До цих труднощів підприємств аграрної сфери, додалися й кадрові проблеми, пов'язані із мобілізацією й міграцією. Достатньо зазначити, що у до воєнний період темпи зростання підприємств аграрної сфери вважалися одними з найвищих (щорічне зростання 5–6%), а частка аграрного виробництва у ВВП становила 10,9%, і до 2021 р. досягала 17% внутрішньої зайнятості та 45% експортних надходжень [5, 8]. Цілеспрямовані атаки росії на вітчизняну аграрну сферу, обстріли виробничих об'єктів, енергетичної інфраструктури, мінування угідь, спалювання урожаю й техніки, блокада чорноморських портів, підлив дамби Каховської ГЕС тощо, надзвичайно ускладнили діяльність підприємств аграрної сфери та розвиток їх інтелектуального капіталу, тільки у 2022 році українські агро-виробники втратили 37,4% (32 млн т урожаю зерна) зрівняно 2021 роком [5; 8]. При цьому, «сучасне агропромислове виробництво зіштовхується із рядом викликів, що пов'язані із змінами ринкових умов, необхідністю застосування інноваційних технологій та зростаючими вимогами споживачів. За даних умов відчувається недостатність традиційних підходів управління для досягнення ефективності та конкурентоздатності» [4].

Відновлення експортного потенціалу та конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери є ключовим для економічного відродження країни у післявоєнний період. А, інвестиції

в інтелектуальний капітал, такі як навчання, підвищення кваліфікації, залучення талановитих фахівців, сприятимуть виробництву високоякісної та конкурентоспроможної аграрної продукції, оскільки саме, інтелектуальний капітал забезпечить підприємствам аграрної сфери необхідні компетенції для адаптації до мінливих умов глобального ринку, розширення експортних можливостей та залучення інвестицій у післявоєнний період.

Наголосимо, що агресивна війна поставила під загрозу продовольчу безпеку України та світу, і тому відновлення стабільного та ефективного аграрного виробництва є пріоритетним завданням, а розвиток інтелектуального капіталу, особливо в таких сферах, як управління ресурсами, логістика, технології зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, сприятиме підвищенню ефективності підприємств аграрної сфери та зменшенню їх втрат. Розвиток інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери допоможе забезпечити стабільне виробництво продовольства, задовольнити потреби внутрішнього ринку та сприятиме глобальній продовольчій безпеці [1; 3; 7; 9].

Водночас, інвестори зацікавлені у вкладеннях у підприємства аграрної сфери з висококваліфікованим персоналом, здатним до інновацій та ефективного управління, а потужний розвиток інтелектуального капіталу сигналізує про готовність підприємства до змін, інновацій та сталого розвитку, що підвищує його інвестиційну привабливість. Інвестиції у розвиток інтелектуального капіталу сформують сприятливе середовище для залучення інвестицій в аграрну сферу, що сприятиме його швидкому відновленню та модернізації, при цьому важливим є визначення пріоритетних фокусів забезпечення розвитку інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери в умовах цифрової економіки. О. Бородіна [1] окреслює „особливості формування і розвитку людського капіталу в аграрній сфері: висока питома вага людського капіталу аграрного сектора економіки (у фізичному вимірі); найнижчі якісні характеристики людського капіталу порівняно з іншими галузевими капіталами; найнижча питома вага суспільних витрат на формування і розвиток людського капіталу аграрного сектора; прискорена економічна зношувальність людського капіталу через застарівання знань і навичок, набутих за радянських часів, недостатнє їх оновлення в сучасних умовах та девальвація новонабутих знань і практичних навичок через неможливість їх практичного застосування в реальному житті” [1]. Тобто, визначення фокусу забезпечення розвитку інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери в умовах цифрової економіки для успішного та прискореного їх після воєнного відновлення має свої особливості [1; 3; 7; 9].

Таким чином, опираючись на пропозиції науковців [2; 4; 6; 7; 8] та власні спостереження, акцентуємо, що в умовах цифрової трансформації

аграрної сфери, підприємствам необхідно активно розвивати свій інтелектуальний капітал, щоб залишатися конкурентоспроможними та прискорити своє відновлення у післявоєнний період. Л. Едвінсон, обґрунтовує такий підхід і стверджує, що «інтелектуальний капітал – це здатність перетворювати знання і нематеріальні активи на ресурси, що створюють багатство, шляхом примноження людського капіталу на структурний. Це ефект мультиплікатора інтелектуального капіталу» [10]. При цьому, доцільними ми визначили п'ять пріоритетних фокусів забезпечення розвитку інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери в умовах цифрової економіки. Розглянемо їх більш детально.

Оскільки, в умовах цифрової економіки, цифрові технології мають вирішальне значення для створення нових продуктів та цінностей [3; 4; 6; 9], що дозволяє як великим, так і малим підприємствам аграрної сфери досягати конкурентних переваг, то першим пріоритетним фокусом може бути розвиток цифрових компетенцій та навичок, оскільки сьогодні, цифрові технології пронизують усі аспекти аграрного виробництва – від точного землеробства до управління ланцюгами постачання, а відсутність цифрових навичок у працівників обмежує здатність підприємства ефективно використовувати ці технології. Для цього необхідно:

- здійснити оцінку потреб у навчанні та визначити конкретні цифрові навички, необхідні для кожної ролі на підприємстві;
- розробити внутрішні та зовнішні програми навчання та перекваліфікації з фокусом на ключові цифрові технології: Big Data, IoT, AI, блокчейн, цифрові платформи;
- запрошувати зовнішніх експертів для проведення тренінгів та консультацій;
- підтримувати самонавчання й саморозвиток, забезпечити доступ до онлайн-курсів, вебінарів та інших ресурсів для цього;
- підтримувати культуру безперервного навчання, створити атмосферу, де постійне навчання та розвиток цифрових навичок є пріоритетом.

Другим пріоритетним фокусом може бути формування та підтримка інноваційної культури, оскільки цифрова економіка вимагає постійних інновацій для адаптації до змінних умов ринку та впровадження нових технологій, а саме інноваційна культура стимулює генерацію нових ідей та їх успішну реалізацію. Для цього необхідно:

- сприяти заохоченню експериментів, надавати працівникам можливість експериментувати з новими технологіями та підходами;
- створити простори для комунікацій, забезпечити платформи для обміну ідеями та співпраці між різними відділами;
- підтримувати креативність, заохочувати креативне мислення та генерування нетрадиційних рішень;

- запровадити визнання та винагороди за інновації, відзначати та заохочувати працівників, які пропонують та реалізують інноваційні ідеї;

- впровадити agile-методологію, використовувати гнучкі методи управління інноваційними проектами, які сприяють швидкій адаптації до змін.

Третім пріоритетним фокусом може бути управління знаннями та інтелектуальною власністю, оскільки, саме знання та інтелектуальна власність є ключовими активами підприємств аграрної сфери, а ефективне управління ними дозволяє захистити конкурентні переваги та монетизувати інтелектуальний капітал. Для цього необхідно:

- сформувати бази знань, розробити централизовану базу знань, де буде зберігатися вся важлива інформація про технології, процеси та ринки;
- провести стандартизацію бізнес-процесів та ланцюгів, тобто необхідно задокументувати та стандартизувати ключові бізнес-процеси, щоб забезпечити їх ефективне відтворення;
- здійснити захист інтелектуальної власності, оформити патенти, авторські права та інші форми захисту інтелектуальної власності на інноваційні розробки;

- запровадити систему стимулювання обміну знаннями, сформувати механізми для обміну знаннями між працівниками, наприклад, менторство, тренінги та внутрішні конференції й дискусійні клуби.

Четвертим пріоритетним фокусом може бути розвиток лідерських навичок та стратегічного мислення, оскільки лідерство є критично важливим для успішного впровадження цифрових технологій та трансформації підприємств аграрної сфери, саме лідери повинні мати стратегічне мислення, щоб знаходити нові можливості для післявоєнного відновлення. Для цього необхідно:

- розробити й започаткувати програми розвитку лідерства, які охоплюють стратегічне мислення, управління змінами, цифрову грамотність та інші ключові компетенції;
- забезпечити підтримку менторства, коучингу та наставництва для лідерів від досвідчених професіоналів;
- залучати лідерів до стратегічного планування, розробки та реалізації аграрних стратегій;
- сприяти розвитку agile-лідерства та лідерів, які здатні швидко адаптуватися до змін та приймати рішення в умовах невизначеності.

П'ятим пріоритетним фокусом може бути залучення та утримання талантів, оскільки цифрова економіка вимагає наявності висококваліфікованих фахівців, здатних працювати з новими технологіями, а залучення та утримання таких талантів є ключовим фактором конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери. Для цього необхідно:

- створення привабливого бренду роботодавця, розвивати позитивний імідж підприємства як інноваційного та прогресивного роботодавця;

- пропонувати конкурентну заробітну плату та пакет пільг, які відповідають потребам працівників;
- створити можливості для професійного розвитку, надавати працівникам можливості для професійного розвитку та кар'єрного зростання;
- створити комфортне та стимулююче робоче середовище, яке сприяє творчості та співпраці;
- пропонувати гнучкі умови праці, такі як можливість дистанційної роботи або гнучкий графік.

Застосування розглянутих пріоритетних фокусів забезпечення розвитку інтелектуального капіталу дозволить підприємствам аграрної сфери розвинути свій інтелектуальний капітал, успішно адаптуватися до цифрової економіки та отримати значні конкурентні переваги.

Критеріями вибору фокусу забезпечення розвитку інтелектуального капіталу для підприємств аграрної сфери в умовах цифрової економіки має стати відповідність його стратегічним завданням.

Так, для підвищення конкурентоспроможності, підприємству необхідно вийти на нові ринки, запропонувати унікальні продукти/послуги або оптимізувати виробничі процеси для зниження витрат [2, 5, 7, 8]. Для цього, підприємство, що, наприклад, вирощує органічні продукти, має інвестувати в навчання агрономів з передових органічних технологій, щоб підвищити врожайність та якість продукції, що дозволить конкурувати з імпортними органічними продуктами та завоювати лояльність клієнтів, які цінують якість і екологічність. А, великому агрохолдингу доцільно впроваджувати систему точного землеробства. Для цього потрібно навчати персонал (механізаторів, агрономів) роботі з GPS-навігацією, дронами, сенсорами та програмним забезпеченням для аналізу даних, що дасть змогу оптимізувати внесення добрив, полив, боротьбу з шкідниками, що в свою чергу призведе до економії ресурсів та збільшення врожайності й підвищення конкурентоспроможності.

А для, впровадження інновацій та адаптації до змін, підприємство має усвідомити необхідність швидкої адаптації до змін клімату, технологічних досягнень, змін у вимогах споживачів та регуляторних нормах. При цьому, наприклад, підприємство, що займається рослинництвом, стикається зі змінами клімату (засухи, непередбачувані заморозки), і йому необхідно інвестувати в дослідження та навчання співробітників з питань селекції посухостійких сортів, впровадження систем крапельного зрошення, а також технологій мінімального обробітку ґрунту. А, наприклад, молочна ферма, що хоче модернізувати виробництво, має організовувати навчання для своїх працівників з питань роботи з автоматизованими системами доїння, годівлі та управління стадом, що потребує нових знань і навичок, але дозволить збільшити продуктивність та покращити якість молока.

Для підвищення продуктивності праці та ефективності управління, підприємство має вирішити

проблеми з низькою продуктивністю, високою плинністю кадрів, недостатньою мотивацією працівників або неефективними управлінськими процесами. При цьому, наприклад підприємство має проводити тренінги для керівників середньої ланки з питань лідерства, мотивації, делегування повноважень та управління конфліктами, що допоможе покращити мікроклімат в колективі, знизити плинність кадрів та підвищити ефективність роботи команд. Водночас, великому підприємству, варто ще й розробити та впроваджувати програму навчання для механізаторів з питань ефективного використання сільськогосподарської техніки, технічного обслуговування та ремонту, що дозволить зменшити простої техніки, збільшити термін її експлуатації та знизити витрати на ремонт.

Щоб забезпечити сталий розвиток та відповідальне ведення бізнесу, підприємство має мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище, забезпечити соціальну відповідальність та відповідати вимогам сталого розвитку. Для цього, підприємству варто впроваджувати практику сталого землеробства, навчити своїх працівників технологіям збереження ґрунту, зменшення використання хімічних добрив та пестицидів, а також відновлення біорізноманіття. Крім цього, доцільно організувати навчання для своїх співробітників з питань безпеки праці, охорони здоров'я та пожежної безпеки, що дозволить зменшити ризик виробничого травматизму та створить безпечні умови праці.

Для залучення та утримання талановитих співробітників, коли підприємство відчуває труднощі із цим, особливо в умовах дефіциту кадрів на ринку праці, необхідно пропонувати своїм співробітникам можливості для професійного розвитку (навчання, стажування, участь у конференціях), що дозволить залучити талановитих кандидатів та утримати цінних співробітників, які прагнуть до саморозвитку. Водночас, необхідно сформулювати організаційну культуру, яка заохочує обмін знаннями, інновації та співпрацю, що допоможе створити сприятливе середовище для розвитку інтелектуального капіталу та залучення молодих спеціалістів.

Загалом, рішення про визначення пріоритетного фокусу забезпечення розвитку інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери в умовах цифрової економіки та інвестування у цей розвиток має базуватися на аналізі стратегічних цілей підприємства, поточного стану його людських ресурсів, а також на оцінці економічної ефективності відповідних програм розвитку [3, 8].

Акцентуємо, що успіх розвитку інтелектуального капіталу залежить від підтримки керівництва, залучення всіх рівнів підприємства, постійного моніторингу та оцінки результатів. Отже, визначення чіткого фокусу забезпечення розвитку інтелектуального капіталу для підприємств аграрної

сфери в умовах цифрової економіки є невід'ємною складовою їх успішного післявоєнного відновлення, що дозволить:

- подолати наслідки війни та адаптуватися до нових умов;
- впроваджувати інновації та підвищувати ефективність аграрного виробництва;
- відновити конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- забезпечити продовольчу безпеку;
- залучити інвестиції та сприяти екологізації, інтелектуалізації та сталому розвитку аграрної сфери.

Нехтування розвитком інтелектуального капіталу може призвести до відставання аграрної сфери, втрати конкурентних переваг та уповільнення темпів відновлення економіки України. Тому, інвестиції в знання, навички та досвід працівників аграрної сфери мають стати пріоритетом державної політики та стратегії розвитку підприємств аграрної сфери.

Висновки. У статті відмічено, що агресивна війна поставила під загрозу продовольчу безпеку України та світу, і тому відновлення стабільного та ефективного аграрного виробництва є пріоритетним завданням, а розвиток інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери допоможе забезпечити стабільне виробництво продовольства, задовольнити потреби внутрішнього ринку та сприятиме глобальній продовольчій безпеці, обґрунтовано доцільність визначення фокусу забезпечення розвитку інтелектуального капіталу підприємств аграрної сфери в умовах цифрової економіки, серед яких може бути: розвиток цифрових компетенцій та навичок, формування та підтримка інноваційної культури, управління знаннями та інтелектуальною власністю, розвиток лідерських навичок та стратегічного мислення, залучення та утримання талантів. Розроблено заходи щодо впровадження кожного фокусу та доведено, що критеріями вибору фокусу забезпечення розвитку інтелектуального капіталу для підприємства аграрної сфери в умовах цифрової економіки має стати відповідність його стратегічним завданням та базуватися на аналізі стратегічних цілей підприємства, поточного стану його людських ресурсів, а також на оцінці економічної ефективності відповідних програм розвитку. Наголошено, що успіх розвитку інтелектуального капіталу залежить від підтримки керівництва, залучення всіх рівнів підприємства, постійного моніторингу та оцінки результатів. Визначення чіткого фокусу забезпечення розвитку інтелектуального капіталу для підприємств аграрної сфери в умовах цифрової економіки є невід'ємною складовою їх успішного післявоєнного відновлення, що дозволить: подолати наслідки війни та адаптуватися до нових умов; впроваджувати інновації та підвищувати ефективність аграрного виробництва; відновити конкурентоспроможність на внутрішньому

та зовнішньому ринках; забезпечити продовольчу безпеку; залучити інвестиції та сприяти екологізації, інтелектуалізації та сталому розвитку аграрної сфери. Нехтування розвитком інтелектуального капіталу може призвести до відставання аграрної сфери, втрати конкурентних переваг та уповільнення темпів відновлення економіки України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бородина О. М. Людський капітал в аграрній сфері економіки України: науково-організаційні основи сучасного формування і розвитку: дис. д-ра екон. наук. Київ. ННЦ ІАЕ. 2004. 436 с.
2. Гудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: Монографія. Київ. ННЦ ІАЕ. 2007. 578 с.
3. Гудзь О.Є., Прокопенко Н.С., Харковина О.Г. Розвиток інтелектуального капіталу: монографія. Львів: ЛігаПрес. 2018. 184 с.
4. Ігнатко М. Управління інноваційним розвитком агросектору в умовах цифрової економіки через призму Agile-підходів. *Bulletin of Sumy National Agrarian University*. 2024. № 3 (99). С. 5–9. DOI: <https://doi.org/10.32782/bsnau.2024.3.1>
5. Калетнік Г. М., Коломієць Т. В. Підвищення ефективності функціонування підприємств АПК на основі формування і використання інтелектуального капіталу. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2020. № 4. С. 7–19.
6. Нагорняк Г., Ханнуф К. Особливості викликів та можливостей формування інтелектуального капіталу вітчизняних підприємств машинобудівного сектору України в умовах цифровізації. *Review of transport economics and management*. 2022. № 8 (24). С. 54–71. DOI: <https://doi.org/10.15802/rtem2022/277123>.
7. Рашевська Н., Поливана Л. Функціонування аграрних підприємств України з початку війни: загрози для земельних угідь, проблеми сільськогосподарського виробництва, складність експорту. *Modeling the development of the economic systems*. 2023. № 4, 174–180. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-10-23>
8. Тітов Д., Олексієнко В. Фінансове забезпечення аграрного сектору України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2024. № 63. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-125>
9. Baima G., Forliano C., Santoro G., Vrontis D. Intellectual capital and business model: a systematic literature review to explore their linkages. *Journal of Intellectual Capital*. 2021. No 22(3). Pp. 653–679.
10. Edvinsson L. Developing intellectual capital at Skandia. *Long Range Planning*. 1997. 20(3), 366–373. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/S0024-6301\(97\)90248-X](http://dx.doi.org/10.1016/S0024-6301(97)90248-X)

REFERENCES:

1. Borodina O. M. (2004) Liudskiy kapital v ahraryniy sferi ekonomiky Ukrainy: naukovy-orhanizatsiini osnovy suchasnoho formuvannia i rozvytku: [Human capital in the agrarian sector of the Ukrainian economy: scientific and organizational foundations of modern formation and development] dys. d-ra ekon. nauk. Kyiv. NNTs IAE, 436 p. (in Ukrainian)

2. Hudz O.Ie. (2007) Finansovi resursy silskohospodarskykh pidpriemstv : monohrafiia [Financial resources of agricultural enterprises: monograph]. Kyiv. NNTs IAE. 578 p. (in Ukrainian)

3. Hudz O.Ie., Prokopenko N.S., Kharkovyna O.H. (2018) Rozvytok intelektualnogo kapitalu: monohrafiia [Development of intellectual capital: monograph]. Lviv: LihaPres. 184 p. (in Ukrainian)

4. Ihnatko M. (2024). Upravlinnia innovatsiynym rozvytkom ahrosektoru v umovakh tsyfrovoy ekonomiky cherez pryzmu Agile-pidkhodiv [Managing innovative development of the agricultural sector in the digital economy through the prism of Agile approaches]. *Bulletin of Sumy National Agrarian University*, no. 3 (99), pp. 5–9. DOI: <https://doi.org/10.32782/bsnau.2024.3.1> (in Ukrainian)

5. Kaletnik H. M. & Kolomiiets T. V. (2020) Pidvyshchennia efektyvnosti funktsionuvannia pidpriemstv APK na osnovi formuvannia i vykorystannia intelektualnogo kapitalu [Increasing the efficiency of the functioning of agro-industrial complex enterprises based on the formation and use of intellectual capital]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, no. 4, pp. 7–19. (in Ukrainian)

6. Nahorniak H. & Khannuf K. (2022) Osoblyvosti vyklykiv ta mozhlyvostei formuvannia intelektualnogo kapitalu vitchyznianskykh pidpriemstv mashynobudivnoho sektoru Ukrainy v umovakh tsyfrovizatsii [Peculiarities of

challenges and opportunities for the formation of intellectual capital of domestic enterprises of the machine-building sector of Ukraine in the context of digitalization]. *Review of transport economics and management*, no. 8 (24), pp. 54–71. DOI: <https://doi.org/10.15802/rtem2022/277123>. (in Ukrainian)

7. Rashevskaya N. & Polyvana L. (2023) Funktsionuvannia ahrarykh pidpriemstv Ukrainy z pochatku viiny: zahrozy dlia zemelnykh uhid, problemy silskohospodarskoho vyrobnytstva, skladnist eksportu [The functioning of Ukrainian agricultural enterprises since the beginning of the war: threats to land, problems of agricultural production, difficulties of export]. *Modeling the development of the economic systems*, no. 4, pp. 174–180. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-10-23> [in Ukrainian]

8. Titov D. & Oleksiienko V. (2024) Finansove zabezpechennia ahrarynoho sektoru Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [in Ukrainian] [Financial support for the agricultural sector of Ukraine under martial law]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 63. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-125>

9. Baima G., Forliano C., Santoro G. & Vrontis D. (2021). Intellectual capital and business model: a systematic literature review to explore their linkages. *Journal of Intellectual Capital*, no. 22(3), pp. 653–679.

10. Edvinsson L. (1997). Developing intellectual capital at Skandia. *Long Range Planning*, no. 20(3), pp. 366–373. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/S0024-6301\(97\)90248-X](http://dx.doi.org/10.1016/S0024-6301(97)90248-X)